

dr. Dora
Jelenc,
dr. Egidija
Novljan
Pedagoška
fakulteta
v Ljubljani

IZOBRAŽEVANJE ODRASLIH Z MOTNJO V DUŠEVNEM RAZVOJU

*Specialno andragoško delo kot pomoč za
vključevanje v širše socialno okolje*

NEKATERA IZHODIŠČA IN KONCEPTI SPECIALNOANDRAGO- ŠKEGA IZOBRAŽEVANJA ODRASLIH Z MOTNJO V DUŠEVNEM RAZVOJU

Čeprav dobiva izobraževanje odraslih oseb z zmerno, hudo in hujšo motnjo v duševnem razvoju (v nadaljnjem besedilu osebe z motnjo v duševnem razvoju) v specialni pedagoški teoriji in praksi pomembnejše mesto šele v zadnjem času, lahko rečemo, da se lahko na tem področju že pohvalimo z nekaterimi pomembnimi novimi spoznanji, ki zadevajo intencionalna in tudi vsebinska vprašanja. Seveda bodo potrebne še nove temeljne raziskave, da bi ustrezno opredelili teoretična izhodišča za razvoj tega področja. Tudi praksa se šele razvija, iščejo se različni načini in ustrezne vsebine, saj so potrebe po izobraževanju odraslih s takšno motnjo čedalje večje. Opustitev ali okrnitev nadaljevalnega izobraževanja teh oseb, to je izobraževanja v obdobju odraslosti, lahko izniči vsa prizadevanja za njihovo začetno izobraževanje, to je izobraževanje v obdobju otroštva in mladosti. Zato bomo morali v specialni pedagoški teoriji in praksi začeti strokovno razpravo o načinih izobraževanja odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju, torej o specialni andragoški teoriji in praksi, ki bosta omogočili izdelavo celovite zasnove o izobraževanju odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju. Danes že

vemo, da si morajo tudi te osebe pridobiti ustrezno stopnjo avtonomije in da imajo pravico soodločati o načinu svojega življenja. Tudi njih zadevajo hiter razvoj in spremembe v družbi in jih silijo, da jih upoštevajo in se jim prilagajajo. Če jih ne upoštevajo, so znova in znova v položaju in pred problemi, ki jim niso kos. Prisiljeni so se zanašati na tujo pomoč in tako vse bolj postajajo odvisni od nje, kar jim preprečuje, da bi razvili toliko samostojnosti, kolikor so je zmožni, in jih psihično in mentalno-higensko obremenjuje. Tudi zanje velja, da med šolanjem ne morejo osvojiti vsega, kar bodo potrebovali kasneje v življenju, zato imajo tudi oni enake pravice

Danes že govorimo tudi o specialno andragoškem izobraževanju oseb z motnjo v duševnem razvoju in pri tem zlasti mislimo na njihovo vključevanje v širše socialno okolje, čemur namenjamo vse večjo pozornost; k temu še posebno pripomore to:

- da je vse več ponudb za koristno preživljanje prostega časa, dodatno izobraževanje, poslitev;
- da je čedalje več možnosti za socialno integracijo teh oseb, za njihovo bivanje v bivalnih skupnostih, vse več različnih služb za pomoč tem osebam itd.;
- da je čedalje intenzivnejše tudi delo s starši (svetovanje, izobraževanje, preventiva).

do nadaljevalnega izobraževanja kot druge odrasle osebe, ki jim ga moramo omogočiti.

Osebe z motnjo v duševnem razvoju potrebujejo vse življenje spodbudno spremljanje, ki naj bi, še posebej v obdobju odraslosti, upoštevalo njihove izobraževalne možnosti in interese. Ponudbe za različne oblike izobraževanja naj bodo takšne, da jim bodo pomagale oblikovati njihovo življenje, predvsem pa spodbujale procese odraščanja (postati odrasel) in vlogo odraslega na področjih partnerstva, dela, bivanja in prostega časa.

Pri tem seveda ni tako pomembno, kako to delo poimenujemo, pomembna je vsebina. Specialno andragoško delo z odraslimi osebami z motnjo v duševnem razvoju najpogosteje zadeva dve področji:

- pomoč pri premagovanju učnih težav, ki jih ima oseba v procesu izobraževanja zaradi svoje motnje;
- pomoč pri izbiri različnih možnosti, ki jih tudi tem osebam ponuja širše socialno okolje, pri tem je mišljeno polno vključevanje in tudi udeležba.

Strokovnjaki si še danes niso enotni, katere vsebine naj bi ponudili tem osebami v procesih nadaljevalnega izobraževanja, a so prepričani, da moramo vprašati tudi njih in izhajati iz njihovih individualnih potreb, ker so ravno tako odrasli kot drugi.

Schuchardt (1987) meni, da bi morali pri izobraževanju odraslih oseb z zmerno, hudo in hujšo motnjo v duševnem razvoju predvsem upoštevati tristopenjski interakcijski proces, ki vključuje:

- osebnostno stabilizacijo teh oseb v skupini oseb z enako motnjo, v znanem okolju in tudi v širšem okolju, skupaj z drugimi;
- integracijo pri skupnih prireditvah, medsebojno učenje, na primer naučiti se živeti drug z drugim;

- udeležbo in sodelovanje na prireditvah skupaj z drugimi, lastne pobude pri interakcijski ponudbi.

Tega zaporedja ne smemo razumeti preveč togo in misliti, da lahko nekdo napreduje v naslednjo stopnjo šele takrat, ko konča prejšnjo stopnjo. Seveda pa je res, da je osebnostna uravnoteženost temeljni pogoj za resnično integracijo in participacijo.

Posploševanje, da je mogoče integrirano izobraževanje oseb s posebnimi potrebami vedno prenašati na izobraževanje oseb z motnjo v duševnem razvoju, ni upravičeno. Schuchardt (1987) je v svoji raziskavi preučeval možnosti integriranega izobraževanja teh oseb in ugotovil, da je za nadaljnje delo v ciljnih skupinah zelo pomembno, da izhajamo iz učno relevantne mentalne strukture, ki je pri teh osebami specifična in moramo biti nanjo še posebno pozorni.

Pri specialnem andragoškem izobraževanju odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju moramo upoštevati nekatera konceptualna izhodišča, ki jih obravnavamo v nadaljevanju.

1. Izobraževanje teh oseb naj zajema obsežno in organizirano ponudbo različnih oblik izobraževanja. Cilj takega izobraževanja naj bo zagotavljanje in spodbujanje kakovosti njihovega življenja v okviru socialnega razvoja ter tudi pomoč pri integraciji. Iz tega zornega kota je treba upoštevati:

- Izobraževanje odraslih oseb je andragoško strokovno delo, ne pa kakršnokoli delo.
- Je organizirano delo, čeprav dopuščamo tudi, da se posameznik izobražuje tudi sam in drugje.
- Raznolikost je posebna vrednota pri izobraževanju odraslih. Ker je to obširno in odprto področje, ni mogoče enotno predpisovati

Cilj izobraževanja oseb z duševno motnjo je spodbujanje socialnega razvoja.

ciljev, metod dela, financiranja itd. za vse ustanove enako. Ta raznoterost oblik in vsebin je odvisna od posameznikovih interesov, njegovih sposobnosti, socialnih norm, finančnih sredstev in položaja skupine v družbi.

2. Izobraževanje odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju je nujno, če jim želimo zagotoviti ustrezno kakovost življenja. Pri tem mislimo na pravico do človeka vrednega življenja, zagotavljanje ustreznih možnosti za učenje, seznanjanje z vedenjem, ki ustreza odraslim osebam, in možnostmi za socialno vključevanje.

3. Izobraževanje odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju naj bo usmerjeno k posebnim razvojnim nalogam. Vemo, da je človekov razvoj proces, ki poteka v določenih ciklih in vse življenje. Nanj vplivajo številne komponente, med njimi zlasti (Oerter, Montada, 1982):

- biološke spremembe organizma;
- zahteve kulturnega okolja in pričakovanja družbe;
- individualna pričakovanja in vrednote.

O procesu odraščanja oseb z motnjo v duševnem razvoju imamo zelo malo raziskav (Gunzburg, 1974). Vemo le, da je odraščanje

Osebe z motnjo v duševnem razvoju se srečujejo s težavami pri doseganju statusa odraslega.

proces, v katerem vsaka oseba, tudi oseba z motnjo v duševnem razvoju, sprejema tiste odločilne vedenjske vzorce, norme in ravnanja, ki so značilni za določeno kulturo in družbo, v kateri živi. Pri tem socializacijskem procesu

se človek osamosvoji, ni več odvisen od avtoritete tistega, ki ga je vzgajal, in sprejema odločitve ter ravnanja po normah, ki jih je sprejel.

Če gledamo to iz zornega kota razvojne psihologije in če želimo, da je razvoj popoln, vidimo, da gre tu pravzaprav za premagovanje

razvojnih nalog, ki v obdobju mladosti (od 18. do 22. leta) potekajo po tem vrstnem redu:

- osamosvojitve (tudi od staršev),
- identiteta (tudi spolna vloga),
- internalizirana moralna zavest,
- izbira poklica.

Na splošno je pomen teh razvojnih nalog – tudi za odrasle z motnjo v duševnem razvoju – razmeroma sprejemljiv, ravno tako tudi njihova problematika. Ta je še jasnejša, če si pogledamo še naslednje razvojne naloge:

- poroka,
- rojstvo otrok,
- delo/poklic,
- poiskati ustrezen življenjski cilj.

Pri osebah z motnjo v duševnem razvoju je kognitivno reševanje teh razvojnih nalog oteženo, čeprav tudi te čutijo potrebo, da bi bile odrasle, da bi se otresle tuje avtoritete, zlasti starševske, da bi postale neodvisne in da bi lahko samostojno odločale ter ravnale. Ta proces ne poteka brez težav, vendar imajo v primerjavi z drugimi pogosteje večje težave pri odraščanju in doseganju položaja ter statusa odraslega.

Raziskave kažejo (Speck, 1982), da se večina odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju veseli tega, da bodo postale odrasle. Navajali so naslednje vzroke: lahko bomo delali, zaslužili bomo denar, lepo se bomo oblekli in naličili, imeli bomo več svobode, naredili bomo vozniški izpit, imeli bomo svoje stanovanje, živeli bomo s prijatelji in si drug drugemu pomagali, potovali bomo, zvečer bomo odšli ven itn. Tudi probleme so jasno izrazili, na primer: »Želim se poročiti, vendar me je strah, da se z ženo ne bom razumel./Življenje ni lepo, ker se ne morem poročiti in ne morem imeti otrok ...« Iz njihovih izjav bi lahko skleпали, da si zelo želijo osvoboditi partnerstva s starši, ker ti pogosto mislijo, da je ta

oseba »večni otrok« in jim zaradi tega ne omogočijo običajnih stikov med spoloma in drugih oblik življenja, ki so značilne za druge odrasle osebe.

Sama motnja v duševnem razvoju zelo ovira posameznika, da bi lahko povsem samostojno uresničil možnosti za oblikovanje lastne identitete in enakovredno udeležbo v socialnih in kulturnih dejavnostih. Zato tak posameznik nujno potrebuje trajno in intenzivno tujo pomoč, ta pa lahko seveda tudi ogroža njegovo neodvisnost.

Druge osebe se z ustrezno vzgojo in zunanjimi spodbudami počasi osamosvojijo, osebe z motnjo v duševnem razvoju pa potrebujejo posebne spodbude vse življenje. Relativna samostojnost, ki se razvije tudi pri teh osebah, ni dovolj, zato še toliko bolj potrebujejo možnost in pravico do nadaljnjega izobraževanja. Če tega nimajo, se ne morejo ustrezno razvijati in začnejo postopno propadati, s tem pa propadajo tudi vsa tista znanja, ki so si jih v preteklosti že pridobili. Za motnjo v duševnem razvoju je značilno, da je zaradi nje oseba ves čas odvisna. Če nima možnosti, da jo kdo vodi k novim interakcijam, zato do njih ne pride, sama pa nima dovolj lastne pobude in zmožnosti, da bi si jih ustvarila.

Izobraževanje odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju mora upoštevati resnično stopnjo razvitosti in resnične zmožnosti teh oseb. To lahko tudi pomeni, da jim z izobraževanjem pomagamo premagovati razvojne naloge, ki so na splošno značilne za nižjo starost, kot so:

- socialni odnosi in sodelovanje,
- pridobivanje samozavesti,
- pridobivanje kulturnih navad,
- igra in delo v skupini.

V procesu izobraževanja odraslih oseb z mot-

njo v duševnem razvoju se moramo ves čas zavedati, da so tudi one razvojno sposobne prerasti obdobje otroštva in doseči ustrezen razvoj, če sistematično spodbujamo socialne procese. Postati odrasel je pedagoški in socializacijski proces, ki se oblikuje na podlagi učenja, še posebej socialnega učenja.

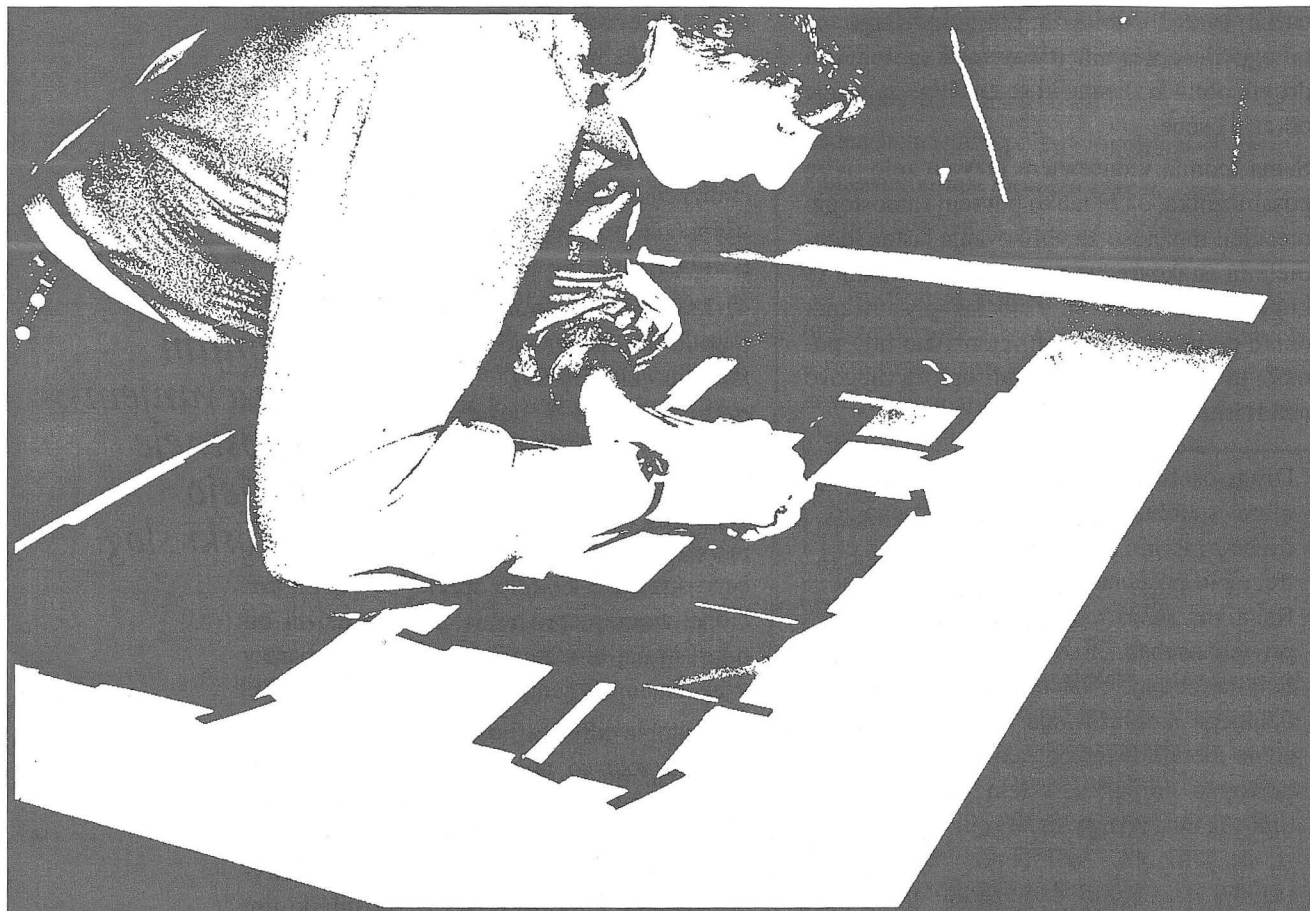
4. Izobraževanje odraslih bi moralo biti naravnano k oblikovanju življenjskega sloga oseb z motnjo v duševnem razvoju. Ekološki koncept izobraževanja teh oseb naj ne bi izhajal iz normiranih ciljev in vsebin ter iz natančno določene strukture ali celo operacionaliziranega programa, temveč naj bi bil odprt in naj bi ustrezal njihovim potrebam v vsakdanjem življenju.

Za obdobje odraslosti oseb z motnjo v duševnem razvoju so pomembni ustrezna izraba prostega časa, življenje v bivanjskem okolju in delo. Gotovo je, da pri tem potrebujejo pomoč. Pomembno pa je, da dobivamo pozitivno povratno informacijo o aktivnostih, ki jim jih ponudimo. Z učenjem si pridobivajo izkušnje in pomembno je, da same občutijo, kaj potrebujejo, in spoznajo, kako lahko živi odrasla oseba, ki jo okolje sprejema. Tako se tudi krepi njihova zavest, da so odrasli. Program lahko vsebuje te teme:

- kako in kaj nakupujem ter kako bom kuhal,
- kako se vedem v restavraciji,
- kako ravnam s prijatelji in drugimi ljudmi,
- kako skrbim za svoje zdravje,
- kako se lahko zaposlim v prostem času.

Navedene teme nakazujejo, da se izobraževanje odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju razlikuje od izobraževanja drugih odraslih oseb. Na primer, tečaj likovne delavnice pomeni za to osebo več kot samo barvanje, za-

Odrasli z duševno motnjo si z nadaljnjim izobraževanjem kakovostneje oblikujejo življenjski slog.

njo je to del smiselno preživetega dneva s prijatelji. Program naj ne bi vseboval samo vsebin, ki zadevajo posameznikove interese, temveč tudi teme za razvijanje osebnostnih in socialnih razvojnih možnosti, po katerih posameznika spoznavamo na delovnem mestu, v bivanjskem prostoru, pri partnerstvu, na družabnih prireditvah in drugih področjih.

5. Izobraževanje odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju naj bi zajelo vse odrasle osebe z motnjo v duševnem razvoju ne glede na to, kje bivajo. Pri tem ni mišljeno, da bi morala vsaka ustanova zanje imeti svoj program. Bolje je, da tako izobraževanje poteka zunaj ustanove in da je dostopno tudi tistim, ki bivajo doma. Pri tem pa moramo seveda upoštevati princip prostovoljnosti, posamezniko-

ve interese, omogočiti medsebojno komunikacijo, odpreti socialno okolje za krepitev integracije in participacije ter za spodbujanje avtonomije.

6. Izobraževanje odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju mora zajeti tudi osebe s hudo motnjo v duševnem razvoju. Theunissen (1985) pravi, da je tudi te mogoče nadaljevalno izobraževati, če jim ponudimo modificirane oblike izobraževanja. Odgovor na vprašanje, ali to potrebujejo, mora upoštevati normativni princip socialne integracije, ki velja za vse osebe s posebnimi potrebami, tako da jih ne smemo izločiti. Njihovo izobraževanje izhaja iz humanega odnosa in zahtev, pri tem pa je treba upoštevati njihove specifične sposobnosti.

7. Izobraževanje odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju bi moralo biti institucionalizirano. Pri tem obstajata dve možnosti:

- že delujoča središča za izobraževanje odraslih oseb (andragoški centri) naj bi imeli tudi projekte za izobraževanje oseb z motnjo v duševnem razvoju;
- posebna središča za izobraževanje odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju (znani središči sta v Münchnu – Theodor-Heckel Bildungswerk – in Kobenhavnu – Volkshochschule für geistig Behinderte).

Zanesljivega odgovora na vprašanje, kateri obliki bi dali prednost, nam bodo verjetno dali praksa in analize v prihodnosti. Že zdaj pa lahko ocenimo, da bi se v drugem primeru, ki ga navajamo, težko govorilo o integraciji in lahko predvidevamo večje težave pri financiranju dejavnosti. Že delujoča andragoška središča so finančno močnejša in bi tudi zato veliko lažje v njih izpeljali tudi programe za osebe z motnjo v duševnem razvoju.

Jasno je, da je nadaljnji razvoj odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju odvisen od stalnega nadaljnjega izobraževanja in da bo uspešno le, če bo institucionalizirano. Živeti samo s starši je tudi zanje dolgočasno, delavnice pod posebnimi pogoji in varstveno-delovni centri s svojimi programi tega tudi ne morejo povsem uresničiti. Sodobno izobraževanje teh oseb poteka neodvisno od družine in tudi delavnice pod posebnimi pogoji ter varstveno delovnih centrov. Pri tem je zelo pomembno, da izhajamo iz načel o normalizaciji. To nam kažejo nekateri primeri iz tujine: na Danskem je visoka osnovna šola že od leta 1980 zakonsko opredeljena; izobraževanje oseb z motnjo v duševnem razvoju je urejeno v vsej državi, udeleženci plačujejo samo simbolično šolnino; v Nemčiji – Theodor Heckel Bildungswerk v Münchnu – center je bil ustanovljen leta 1977 in je namenjen izobraževanju teh oseb, podobno pa deluje tudi tako imenovani Heidelberg

Modell; v Švici imajo od leta 1985 v Zürichu tako imenovani izobraževalni klub.

8. Izobraževanje odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju bi moralo biti finančno urejeno. To ni razkošje, temveč nujnost. Če tega ne bomo rešili, se lahko vprašamo, zakaj potem vložimo toliko finančnih sredstev v njihovo začetno izobraževanje. Če gre pri njih resnično za pomoč za samopomoč, je še toliko večja potreba po njihovem stalnem (permanentnem) izobraževanju.

9. Z izobraževanjem odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju naj se ne bi ukvarjali samo profesionalci, ampak tudi prostovoljci, ki potrebujejo vsaj eno leto strokovno specialno andragoško vodenje.

10. Metode in oblike dela z odraslimi osebami z motnjo v duševnem razvoju so raznolike

in imajo poseben andragoški pomen. Ta raznolikost je zelo pomembna zaradi različnih potreb, sposobnosti, interesov in življenjskega sloga teh oseb. Izogibati se je treba togosti in enostranskosti pri njihovem izobraževanju; to lahko poteka v skupini ali individualno. Vendar pa so stiki v skupini ne glede na vsebino lahko zelo pomemben motiv za te osebe.

Imeti in razvijati moramo raznovrstno ponudbo za izobraževanje odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju, a programi in vsebine morajo biti takšni, da upoštevajo in zadevajo njihovo realno vsakdanje življenje. Udeleženci izobraževanja za vodjo programa ne smejo biti le številke, temveč osebe, ki imajo svoje potrebe in se specifično odzivajo na organizirane aktivnosti; vodja programa pa ne sme opravljati svojih nalog le formalno, temveč mora biti ustvarjalec programa in gibalec dejavnosti v skupini. Vsi v skupini soodločajo o svojem položaju in dinamično ustvarjajo skupinske povezave in strukture, izhajajoč iz potreb svojega življenjskega področja.

Razvijati moramo raznovrstnost izobraževalnih programov in oblik za osebe z motnjo v duševnem razvoju.

PRVA EMPIRIČNA SPOZNAVANJA O OBRAVNAVANI TEMATIKI PRI NAS

V nadaljevanju želimo predstaviti nekaj spoznanj in stališč, ki smo si jih oblikovali na podlagi preliminarne raziskave v letu 1999.* S študenti drugega letnika Pedagoške fakultete, z oddelka za defektologijo, smo izpeljali anketiranje zaposlenih, ki delajo z odraslimi osebami z motnjo v duševnem razvoju v varstveno-delovnih centrih, socialnih zavodih, delavnicah pod posebnimi pogoji in drugih podobnih ustanovah. Vzorec je zajel 354

Domala vsi (98 odstotkov) so menili, da je izobraževanje odraslih z motnjami v razvoju potrebno. Ko pa si njihova stališča temeljiteje ogledamo in jih analiziramo, se pokaže, da navaja največ vprašanih (kar 90 odstotkov) kot glavno utemeljitev za to potrebo po ohranjanju naučenega; v to kategorijo lahko štejemo še odgovor (67 odstotkov vprašanih), da s tem preprečujemo propadanje že naučenega. To kaže, da dajemo pri nas pri izobraževanju teh odraslih preveč poudarka povezavi z vsebinami začetnega izobraževanja (izobraževanja otrok in mladine), ne pa toliko novim možnostim, ki jih izobraževanje odraslih prinaša osebami v obdobju odraslosti. Bistvena značilnost nadaljnjega izobraževanja odraslih oseb, tudi oseb z zmerno in hujšo motnjo v duševnem razvoju, ni v utrjevanju in nadaljevanju prejšnjih vsebin, ampak mora izhajati iz potreb in interesov odraslega posameznika ter njegovega specifičnega okolja.

oseb. Z vprašalnikom, ki je imel 30 vprašanj, smo želeli ugotoviti, kaj mislijo in kakšna so njihova stališča o nadaljevalnem izobraževanju oseb z motnjo v duševnem razvoju, to je o izobraževanju odraslih z navedeno motnjo. Po izobrazbeni sestavi je vzorec sestavljalo nekaj več kot polovica oseb z višjo in visoko izobrazbo, pretežno (dobrih 80 odstotkov) je bilo žensk, kar je sicer značilno za to področje dejavnosti. Prevladovali so defektologi (27 odstotkov), v strukturi zaposlenih pa so bili tudi medicinske sestre, delovni terapevti, socialni delavci, mojstri, fizioterapevti, psihologi, zdravniki in še nekaj drugih, vsem pa je skupno to, da so sodelovali v programih us-

posabljanja in izobraževanja za odrasle osebe z motnjo v duševnem razvoju. Želeli smo ugotoviti njihovo mnenje o potrebah, možnostih in problemih tega izobraževanja, o pripravi ter izpeljavi izobraževalnih programov, njihovih pogledih na programe izobraževanja in njihove vsebine ter na potrebe po dodatnem andragoškem izobraževanju strokovnjakov, ki naj bi te izobraževalne programe pripravljali in izvajali. Seveda smo pri tem pričakovali predvsem, da bodo navedli zlasti izkušnje in opažanja iz njihove prakse pri delu s to populacijo.

Stališče in zavzetost tujih strokovnjakov za to, da je treba osebe z motnjo v duševnem razvoju izobraževati tudi v odrasli dobi, podpirajo tudi mnenja naših izobraževalcev in strokovnjakov, ki se ukvarjajo s to populacijo.

Naši izobraževalci vendarle vidijo – čeprav ne kot prioriteto – tudi druge razloge za izobraževanje odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju, saj jih približno 70 odstotkov meni, da se bo s tem izboljšala kakovost njihovega življenja, prav tako jih več kot polovica poudarja, da bodo z nadaljnjim izobraževanjem/učenjem bolje socializirane, da bodo uspešneje obvladovale življenjske zahteve, kakovostneje izrabljale prosti čas, da bodo osebno bolj zadovoljne, da bo boljša njihova samopodoba in večja tudi njihova aktivnost. Najmanj anketirancev je menilo, da je vrednost nadaljevalnega izobraževanja povezana z uspešnostjo teh oseb pri delu in z zadovoljstvom njihovih staršev. Čeprav mnogi pogosto štejejo nadaljevalno in nadaljnje izobraževanje predvsem kot izobraževanje za poklicno delo in poklic, vidimo, da se naši izobraževalci oseb z motnjami v duševnem razvoju zavedajo, da mora služiti tudi ali predvsem za oblikovanje osebnosti. Tudi po mnenju Bella (1988) ga uvrščamo med temeljne človekove potrebe, saj bi morali tudi poklicno izobraževanje teh oseb videti kompleksno, tudi v funkciji oblikovanja osebnostnega razvoja,

uresničevanje zgolj poklicne razsežnosti pa vodi v monotonijo. Glede vpliva nadaljnjega izobraževanja na uspešnost pri delu pa se ugotovitve naših anketirancev ujemajo s sodobnim razvojem, ki zlasti pri osebah z zmerno in hujšo motnjo v duševnem razvoju ne poudarjajo storilnostnega vidika, ampak tiste aktivnosti, ki omogočajo in spodbujajo razvoj samopodobe in samozavesti ter avtonomije.

Sodobna vedenja o osebah z zmerno in hujšo motnjo v duševnem razvoju vse bolj poudarjajo pomen vseživljenskosti učenja oziroma izobraževanja teh oseb za zagotavljanje večje avtonomije in kakovosti njihovega življenja. Tega se torej zavedajo tudi naši strokovnjaki, ki delajo na tem področju. Izražajo vse večjo nujnost po kontinuiranem izobraževanju, saj kakovostno in smotrno nadgrajevana vzgoja in izobraževanje od predšolskega obdobja do vključitve v varstveno-delovne centre in delavnice pod posebnimi pogoji v odrasli dobi sčasoma izzvenita in ne zagotavljata ohranjanja ter uporabe pridobljenih spretnosti in znanj.

Pri nadaljnjem izobraževanju odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju imajo po ugotovitvah tujih raziskav (Couchoud in Walter, 1991) starši pomembno in posebno vlogo. Ugotavljajo namreč, da ravno starši pogosto ne prepoznajo dejanskih potreb in želja njihovih odraslih hčera in sinov, saj jih tudi v obdobju njihove odraslosti še vedno obravnavajo kot otroke. Zato postaja bivanje pri starših zanje pogosto dolgočasno, pa tudi delavnice pod posebnimi pogoji in varstveno-delovni centri s svojimi programi ne morejo v celoti zadovoljiti široke palete potreb in interesov, ki se pojavijo v odraslosti tudi pri teh osebah. Zato vidijo strokovnjaki uspešno in učinkovito nadaljnje izobraževanje teh oseb najprej v kakovostnem in učinkovitem prosvetljevanju staršev, kar pomeni, da jih tudi obiščejo na domu, jim predstavijo ponudbo programov in primerno poudarijo potrebe ter interese njihovih

odraslih sinov in hčera, saj nasprotno pogosto starši odločajo, kaj je za njihovega sina ali hčerko primerno in v kateri program ga bodo ali ne bodo vključili. Želje staršev sicer upoštevamo, vendar izbira programov ne sme biti le v njihovi pristojnosti. Dozdajšnje vedenje o izobraževanju odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju nas prepričuje o tem, da bi moralo biti to izobraževanje organizirano tako, da bi bilo povsem neodvisno od družine in ustanov, v katerih te osebe bivajo.

Čeprav so mnenja strokovnjakov o vključevanju teh oseb v izobraževalne programe razhajajo, jih vendar vse več poudarja potrebo po skupnem izobraževanju, kajti le tako izobraževanje upošteva princip normalizacije. Če je le mogoče, naj bi se vključevali v splošne programe za izobraževanje odraslih oseb, upoštevati je treba njihove specifične potrebe, sposobnosti za učenje in njihov način komuniciranja, prilagojena pa mora biti tudi vsebina in organizacija izpeljave programa. Tak pristop zahteva strokovnjaka za izobraževanje odraslih, ki ima tudi ustrezna znanja o motnjah v duševnem razvoju in ki je metodično-didaktično usposobljen za delo s temi osebami.

Glede priprave in izpeljave izobraževalnih programov so naši izobraževalci trdno prepričani, da je to domena strokovnjakov. Približno tri četrtine vprašanih meni, naj bi o izbiri vrste izobraževalnega programa odločal tim strokovnjakov, v katerem dajejo prednost defektologom in andragogom. Tim naj bi te izobraževalne programe tudi pripravil. Skoraj polovica anketiranih je prepričanih, naj bi programe izvajali kar v ustanovah, v katerih te osebe preživijo večino časa. Le približno 20 odstotkov vprašanih meni, naj bi se te osebe izobraževale v ustanovah za izobraževanje odraslih oseb. Po mnenju dobre polovice

Izobraževanje odraslih z motnjo v duševnem razvoju naj bi bilo usmerjeno predvsem k oblikovanju osebnosti.

Po izkušnjah izobraževalnega kluba iz Züricha (Baumgart, 1991) je za pripravo in tudi izvajanje izobraževalnih programov najprimernejši tim, ki ga sestavljajo defektologi, socialni pedagogi in andragogi. V povezavi z vsebino programa pa v ta tim vstopajo še strokovnjaki za posamezna področja (likovniki, glasbeniki, športniki, oblikovalci idr.), ki morajo dobro poznati vsebino programa in značilnosti odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju. Tako oblikovan tim omogoča optimalno izmenjavo mnenj in s tem prehajanje izkušenj z enega na drugega člana tima. Poudarjajo tudi, da je zelo pomembno, da izobraževanje teh oseb poteka zunaj njihovega bivanjskega in delovnega okolja in da v teh programih ne sodelujejo strokovnjaki, ki se z njimi ukvarjajo v delavnicah pod posebnimi pogoji, v varstveno-delovnih centrih idr.

vprašanih bi bili najprimernejši izvajalci tega izobraževanja defektologi z dodatno andragoško izobrazbo, sledijo tisti, ki menijo, da bi bil ustrezni defektologi ali andragogi s specialno andragoško izobrazbo.

Za izobraževanje odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju je predvsem pomembno:

- da principe splošnega izobraževanja odraslih povežemo s sodobnimi spoznanji s področja defektologije;
- da jasno strokovno razmejimo izobraževanje od terapije, obravnave in prostega časa;
- da te osebe pravočasno vključimo v načrtovanje in izpeljavo programov;
- da uporabljamo tudi pri teh osebah didaktični material, namenjen odraslim (otroške knjige, šolski učbeniki idr. niso primerni);
- da upoštevamo nazornost, majhne korake, učne faze, izkušensko učenje, majhne skupine, čas in trajanje izvajanja;
- da o potrebah izobraževanja teh oseb pravočasno seznanimo širše socialno okolje;
- da upoštevamo individualne zmožnosti in izhodiščna znanja;
- da so finančna in organizacijska vprašanja pravočasno rešena (minimalni prispevek udeležencev, organizacija prevoza idr.).

Kot smo že omenili (Speck, 1990), bi moralo biti izobraževanje odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju institucionalizirano bodisi v splošnih središčih za izobraževanje odraslih oseb bodisi v posebnih specialnih andragoških izobraževalnih središčih. Integracije si ne smemo predstavljati po principu »vse ali nič«, temveč kot proces vse intenzivnejšega vključevanja teh oseb v skupne programe. Takšno vključevanje pa predpostavlja, da imamo dovolj široko ponudbo skupnih programov, v katerih bi tudi osebe z zmerno in hujšo motnjo v duševnem razvoju kljub manjšim intelektualnim sposobnostim našle svoje mesto. Zavedati se moramo, da integracije ni mogoče izpeljati na silo in da ni vedno popolna ter stalna, čeprav si moramo prav to nenehno postavljati za cilj in kot nekaj, kar je mogoče doseči (Bretschneider, 1995).

Potrebe po permanentnem izobraževanju ugotavlja le četrtnina (26 odstotkov) vprašanih, dobra polovica (56 odstotkov) pa je prepričana, naj bi se odrasli vključevali v izobraževanje glede na aktualne potrebe. V zvezi z vprašanjem programov izobraževanja in njihove vsebine nas je v raziskavi zanimalo, katera področja vseživljenjskega učenja naj bi imela prednost v izobraževalnih programih. Največ vprašanih izobraževalcev (približno 80 odstotkov) je poudarjalo vedenje v različnih socialnih okoljih, komunikacijo in skrb za zdravje. Po mnenju približno polovice vprašanih imajo osebe z motnjo v duševnem razvoju največje primanjkljaje pri reševanju konfliktov v različnih socialnih situacijah, pri komuniciranju in pri tem, kako naj se vedejo v različnih socialnih okoljih. Čeprav po mnenju vprašanih osebe z motnjo v duševnem razvoju kažejo največji interes za športno dejavnost in zabavo, naj bi najmanj pozornosti v programih za izobraževanje namenili športni dejavnosti, področju umetnosti in ravnanju z denarjem.

Po mnenju strokovnjakov naj bi vsebine pro-

gramov upoštevale cilje izobraževanja odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju. Ti vključujejo nadaljnji osebnostni razvoj, izboljšanje njihove kakovosti življenja, ohranjanje, utrjevanje in nadgradnjo že naučenega, razvijanje samostojnosti, samoodločanja in samozavesti. Hambitzer navaja (1991), da je za nadaljnje izobraževanje teh oseb potrebna stabilna struktura, ki je sestavljena iz treh faz:

- v prvi fazi daje poudarek razvoju in obvladovanju samozaupanja, občutka lastne vrednosti in varnosti (ročno ustvarjanje: kiparjenje, oblikovanje keramike, tkanje, likovno izražanje; orientacija v prostoru: učenje plavanja, joga, terapija z jahanjem, petje, igranje, ples, poslušanje glasbe, šport);
- v drugi fazi naj bi vsebine omogočale razvijanje samozavesti (vsakdanje praktično urjenje: branje, pisanje, učenje komunikacijskih spretnosti, učenje za starost, kuhanje, pečenje, pletenje, šivanje; iznajdljivost v skupini: ples v parih, igranje iger, glasbene in igralske skupine, učenje igranja na instrument, pogovarjanje o ljudeh, živalih ...);
- v tretji fazi pa naj bi razvijali samoodločanje, avtonomijo in samokritičnost (vodenje pogovora: o doživljanju sebe v družini, v krogu prijateljev, znancev, v mestu, na delovnem mestu; preživljanje prostega časa v širšem socialnem okolju; obiski različnih kulturnih ustanov, kina, gledališča, bazena; aktivnosti v tujem okolju: učne ekskurzije in potovanja).

Te faze se praviloma oblikujejo zaporedoma in trajajo različno dolgo, odvisno od stopnje motnje, posameznikovih osebnih in družinskih razmer, in tako ni nujno, da vsak osvoji vse faze. Posamezna faza ima v strukturi izobraževanja odraslih svoje področje, ki mora biti vedno na novo oblikovano in drugačno. To omogoča posamezniku, da spoznava probleme in se jih nauči reševati v novih okoliščinah.

Pri izobraževanju odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju se morajo po mnenju Baumgartnerjeve (1980) kot rdeča nit pojavljati teme »postal bom odrasel« in »odrasel sem«, saj se le tako lahko uživajo v vlogo odraslega. K tem specifičnim vsebinam dodaja avtorica tudi teme, ki pomagajo reševati problem »biti duševno prizadet«. Po njenih izkušnjah se strokovnjaki te teme izogibajo, ker jih preveč emocionalno obremenjuje. Obravnavo te teme predlaga šele takrat, ko se med vodjo seminarja in udeleženci ustvari medsebojno zaupanje. Ta pogoj je treba upoštevati tudi pri temah, ki zadevajo spolno vzgojo, partnerstvo, prijateljstvo, ljubezen, obzirnost in subtilnost pa sta pri takih vsebinah zelo pomembni in obvezni.

Velik del vprašanih (78 odstotkov) se strinja, da bi morali po končanem programu izobraževanja udeleženci dobiti ustrezna potrdila. Po mnenju večine vprašanih naj bi sredstva za izvajanje programov zagotovila država.

Na vprašanje, kako so pri nas tisti, ki se ukvarjajo z osebami z zmerno in hujšo motnjo v duševnem razvoju, usposobljeni za izobraževanje odraslih, je več kot 80 odstotkov vprašanih odgovorilo, da bi to znanje nujno potrebovali in si ga tudi želijo pridobiti. Več kot polovica (57,3 odstotka) jih navaja, da še niso imeli možnosti, da bi si ga pridobili. Na tem področju čutijo velik primanjkljaj in potrebo po nadaljnjem izobraževanju. Največjemu deležu vprašanih (več kot 30 odstotkov) se je zdelo smiselno, da bi si dodatna znanja o izobraževanju odraslih pridobili bodisi na fakulteti bodisi v ustanovi za izobraževanje odraslih, pa tudi na seminarjih, strokovnih srečanjih, s praktičnim usposabljanjem ali specializacijo.

Le četrtnina vprašanih ugotavlja potrebo po vseživljenjskem izobraževanju odraslih z motnjo v duševnem razvoju.

SKLEPNE MISLI IN PREDLOGI

- Tudi pri nas bomo morali kritično presoditi defektološko teorijo in prakso. V fakultetni program defektologije bomo morali vnesti tudi andragogiko in izobraževanje odraslih ter strokovnjakom v praksi ponuditi možnost dopolnilnega izobraževanja na tem področju. Le tako bomo o izobraževanju odraslih oseb z zmerno, hudo in hujšo motnjo v duševnem razvoju razmišljali bolj strokovno in fleksibilno, v programe izobraževanja vključevali vsebine, ki bodo zanje zanimive in aktualne, stremeli k stalnemu izboljševanju in pestrosti ponudbe ter upoštevali princip normalizacije.

Izobraževanje odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju ima dva temeljna cilja: omogočiti jim vseživljenjsko učenje in pomagati pri vključevanju v širše socialno okolje. To pomeni, da želimo z nadaljevalnim izobraževanjem ohraniti in razširiti znanja, ki so si jih pridobili v procesu vzgoje in izobraževanja, in jim omogočiti socialne pristojnosti (kompetence) odraslih, okrepiti samostojnost, oblikovati samozaupanje in samovrednotenje ter jim ponuditi možnost za srečevanje z drugimi ljudmi.

- Izobraževanje odraslih oseb z zmerno motnjo v duševnem razvoju ni samo delo defektologov. Vključiti bi se morali tudi drugi strokovnjaki in prostovoljci, ki naj bi jih usmerjali za to usposobljeni strokovnjaki. Defektolog bi moral biti strokovnjak za načrtovanje, organizacijo in evalvacijo učnega procesa, analizo rezultatov in organiziranje ustreznih možnosti za izobraževanje. Le tako lahko razvija didaktično metodične možnosti, spreminja možnosti za izobraževanje, učna področja vključuje v naravno okolje in deluje kot svetovalec ter posrednik med osebami z motnjo v duševnem razvoju in drugimi udeleženci v procesu izobraževanja.
- Izobraževanje odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju zahteva skrbno metodično pripravo in razumno postavljene cilje. Po-

stavljanje ciljev in organizacija učnega procesa so zelo pomembni dejavniki, če želimo razlikovati izobraževanje od različnih drugih dejavnosti v prostem času. Lahko bi rekli, da potrebujemo aktivnosti v prostem času za sprostitvev in popestritev, z izobraževanjem pa dosegamo druge cilje. Razlikovanje med aktivnostmi v prostem času in izobraževanjem je težavno, ker vemo, da se tudi v prostem času učimo in da lahko tudi izobraževanje poteka tako, da nam pomeni veselje in sprostitvev, vendar je res tudi, da izobraževanje zahteva več finančnih sredstev kot aktivnosti v prostem času. Pri izobraževanju delamo v majhnih skupinah, ki jih mora voditi strokovnjak z ustrežno izobrazbo, ki ve, kako mora potekati učni proces, da bo izobraževanje uspešno; potrebujemo ustrezen didaktični material za odrasle osebe, posebno pripravo ter sodelovanje s širšim okoljem in usklajevanje dejavnosti z njim. Če želimo, da bodo osebe z motnjo v duševnem razvoju pridobljeno znanje v praksi uporabljale, jim morajo biti starši in vodje delavnic ter bivanjskih skupin pripravljeni ponuditi možnosti za samostojno ravnanje. Pri dejavnostih v prostem času ni potrebna enaka angažiranost v socialnem okolju. Pri izobraževanju tudi ne smemo pozabiti na transfer že naučenega v različne situacije. Zato je pri izobraževanju teh oseb zelo pomemben metodični korak, da ustvarimo take učne situacije, da bodo naučeno znanje uporabili v različnih situacijah.

- Izobraževanje odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju moramo razlikovati od terapije. Z izobraževanjem mislimo na stvaren, duševni in socialni objektivni svet in želimo z njim »stvari razčistiti« ter ljudi okrepiti, pri terapiji pa objektivni svet sicer obstaja, vendar razčiščevanje tega za terapevtski proces ni nujno.
- Nadaljnji razvoj odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju je odvisen od stalnega

nadaljnega izobraževanja, to velja tudi za razvoj odraslih oseb s hudo motnjo v duševnem razvoju. Tudi pri nas bomo morali razmišljati o institucionalizaciji tega izobraževanja. Tudi tem osebam v odrasli dobi ne zadostuje, da živijo samo s starši, to je lahko zanje dolgočasno, delavnice pod posebnimi pogoji in varstveno-delovni centri pa imajo svoje programe in predstave o izobraževanju teh oseb. Sodobni razvoj v zvezi z izobraževanjem teh oseb upošteva princip normalizacije, kar v tem primeru pomeni, da mora biti njihovo izobraževanje prostorsko in kadrovske povsem ločeno od okolja, v katerem bivajo, delajo in preživljajo prosti čas; če je le mogoče, naj bi potekalo skupaj z drugimi. Nikakor pa ne sme biti izobraževanje odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju le dopolnjevanje prejšnjega (začetnega) izobraževanja.

- Izobraževanje odraslih oseb z motnjo v duševnem razvoju naj bi bilo čimbolj podobno izobraževanju drugih odraslih oseb in naj bi se od njega razlikovalo samo v tem in tam, kjer je to nujno potrebno.

LITERATURA

Baumgart, E. (1991): Didaktische und methodische Aspekte in der Erwachsenenbildung für Menschen mit einer geistigen Behinderung. Lebenshilfe, Marburg.

Bell, H., in drugi (1988): Arbeit, Orientierung, Rehabilitation. Villingen-Schwenningen.

Bretschneider, T. (1996): Institutionalisierung und Etablierung. GmbH, Berlin.

Couchoud, H., Walter, J. (1991): Vorbereitung geistig Behinderter Menschen auf die Teilnahme an Erwachsenenbildung, Marburg.

Gunzburg, H. C. (1973): Social Competence and Mental Handicap. London.

Hambitzer, M. (1991): Organisation und Finanzierung der Weiterbildung mit geistig behinderten Erwachsenen. Lebenshilfe, Marburg.

Oerter, R., Montada, L. (1982): Moderne Entwicklungspsychologie. München, Wien, Baltimore.

Schuchardt, E. (1987): Schritte aufeinander zum Soziale Integration Behinderter durch Weiterbildung. Zur Situa-

tion in der Bundesrepublik Deutschland. Bad Heilbrunn.

Speck, O. (1987): System Heilpädagogik, Ernst Reinhardt Verlag, München.

** Raziskave ne bomo predstavljali podrobneje, temveč le informativno, pri tem bomo poudarili nekatere ugotovitve, ki so pomembne za temo te razprave. Statistično obdelavo podatkov smo izpeljali pod strokovnim vodstvom mag. Janeza Jermana, asistenta za področje statistike na Pedagoški fakulteti Univerze v Ljubljani.*